

ÉGTÁJ

STOJANOVIC - KÁICH KATALIN

A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET ÖT ÉVE

Öt év egy intézet életében nem nagy idő. Mégis, most, amikor a Hungarológiai Intézet e szerény jubileumáról megemlékezünk, tesszük ezt azzal a céllal, hogy felmérjük a megtett út eredményeit, röviden összefoglaljuk az intézetünkkel kapcsolatos ismertetések főbb észrevételeit, elfogadjuk őket, vagy vitába szálljunk velük, s természetesen megpróbálunk kitérni azokra a szubjektív és objektív okokra, melyek meggátoltak bennünket abban, hogy elképzeléseinket teljesebb mértékben megvalósítsuk.

»Egy tanszék teljesítményét percek és évtizedek mérik« — írta B. Szabó György *Magyar tanszék — ma és holnap* című cikkében (*Éjszakák, hajnalok*. Újvidék, Forum, 1963, 192.), s ugyanez a megállapítás Intézetünk eddigi munkájának felmérésével kapcsolatban is érvényes. Öt esztendő telt el kitartó, szorgos munkában. Sokszor botladozva jártunk, örömök és kétségek jegyében, de végeredményben mégis nem az önelégültség hangján, hanem az objektíve elvégzett munka és a további valós tervek birtokában elmondhatjuk: úgy érezzük, hogy az intézet beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Lehet, hogy kevesebbet tettünk népszerűsítése érdekében. Még sokak számára talán nem eléggé ismeretes a hungarológia fogalma. Ennek tudatosítását hatékonyabb eszközökkel kellene végeznünk. Szolgáljon mentségünkül a mulasztásért az, hogy az indulás pillanatában egyes problémákra nem figyeltünk fel, nem voltunk eléggé körültekintőek, márpedig az intézet akkor válik igazán művelődésünk szerves részévé, ha tevékenységünk a szakemberek, a közvetlenül érdekelték ügye lesz.

Az első konkrét javaslatot a Hungarológiai Intézet megalakítására a *Híd* 1967. májusi, 5. számában tették közzé. A javaslatot a Tudományos Kutatómunkát Koordináló Tartományi Tanács felkérésére az Újvidéki Bölcsészkar Magyar Tanszékének keretében megalakított munkacsoport dolgozta ki. A majd egy évtizedes múltra visszatekintő tervezetek, elképzelések a megvalósulás útjára léptek.

B. Szabó György már 1954-ben az intézeti munka megszervezésének szükségességét, fontosságát hangsúlyozta. Az akkori feltételek, a demokratikus jugoszláv nemzetiségi politika ellenére sem biztosíthatták az elképzelések sikeres realizálását, elsősorban szakemberek híján.

Ugyancsak B. Szabó György már idézett cikkének 4. tételében a Magyar Tanszék feladatai között jelöli ki »a tudományos munka újtjának előkészítését és egyengetését: a tudományos kutatási területeknek és problematikájának felmérését«.

»Hungarológia Jugoszláviában«, mely »emberi erőfeszítést, anyagi befektetést igénylő sokesztendő munkát jelent. Nagykorúságunkat« (191—192.) — írta le felnövekvő szellemi életünk útjainak fáradhatatlan, nyugtalan kutatója a jugoszláviai magyarságtudomány konkrét feladatait.

A magyar nyelv és irodalmi tanszék, mely az 1946-ban létesített tanárképző főiskolai tanszék utóadaként 1959-ben megalakult, egy relatíve rövid időn belül az irodalom, a tudomány számos művelőjét nevelte fel, megteremtve az alapot a magyar anyanyelvű tudományosság feltársására Vajdaságban.

Ezzel párhuzamosan tudatosodott az a tény, hogy »A jugoszláviai magyar szellemi élet jóval többre képes, mint amennyit eddig felmutatott, s kétségtelen, hogy megfelelő munkaformák között e téren a szakterők szervezett és céltudatos munkája jelentősebb eredményekhez vezetett volna.« (Híd, 1967. május, 403.)

Az *Indítvány* idézett megállapításának igazságát bizonyítja, hogy az 1969. február 1-én megalapított intézet végre lehetővé tette a majd tízenöt éve készülő három kötetes szerbhorvát—magyar nagyszótár kéziratának befejezését és nyomtatását.

Az intézet létesítésével kapcsolatban megtartott tanácskozás 25 résztvevője kiemelkedő vajdasági magyar tudományos munkásokból, közéleti emberekből, valamint a tanszék tagjaiból tevődött össze, akik megvitatták az előzetes tervezetet. A konkrét javaslat végleges megzövegezése ezek alapján történt.

Az *Indítvány* az intézet létesítése szükségességének megokolása mellett a felépítés, a káderkérdések és egyéb szervezési kérdések részletes programját tartalmazta.

A munkát, olvashatjuk egyebek között, három kutatóosztályban és az intézet szakszolgálatait egyesítő osztályban véljük megszervezni:

- a) Nyelvosztály
- b) Irodalmi osztály
- c) Művelődéstörténeti osztály
- d) Könyvtár, levéltár (mikrofilm), dokumentáció és bibliográfiai munkálatok osztálya.

Az eltelt öt év alatt fokozatosan kialakult az intézet profilja. Megalakult mind a három osztály, és hamarosan sor kerül a meglévő könyvtár és felgyülemlett levéltári anyag rendezésére is. Úgy véljük, a munka megszervezésének kezdeti nehézségein túljutottunk, és az eddig elért eredmények alapján az intézet létjogosultságának kérdése

elvitathatatlan. Ezt bizonyítják a hazai és külföldi, elsősorban magyarországi sajtóban megjelent hosszabb-rövidebb ismertetések, elemzések az intézet munkáját illetően.

Az első visszhang a Tiszatáj 1970. februári számában jelent meg, mely az intézet *Közleményei* első számáról közölt kimerítőbb ismertetőt. Ugyancsak a Tiszatáj 1971. szeptemberi számában látott napvilágot Kósa László *Új tudomány a Vajdaságban* című írása. »Vajon szabad-e tudományos intézetről értékelően írni működésének harmadik esztendejében? — veti fel a kérdést a cikkíró. — Nem korai-e még mérlegre tenni a végzett munkát? Gyümölcsöt keresni a tudomány növendékfáján, amikor nemrég bújta ki az ágakon az első levelek. Egy tudományos intézet alapítását szívós szervező munka, az anyagi és szellemi erők nagyfokú összpontosítása előzi meg. (...) mégis fontossága fiatalon is érdemessé teszi eredményeinek és ígéreteinek számbavételét. Nem csupán a hungarológiáról, más szóval magyarságtudományról van szó, hanem több nép közös ügyéről: magyarokéről, szerbekéről, horvátokéről, szlovénokéről és természetesen más délszláv népek is több-kevesebb jogon érdekeltek.« (838.)

Kósa László ez utóbbi megállapításával választja el a »jugoszláviai hungarológiai tudomány«-t a majd ötven évvel ezelőtt felvetett gondolatától, melyet Németh László *A magyarságtudomány feladatairól* című írásában konkretizált: »Egy nép egyénisége, egy kultúra lényege viszont önmagában nincs. Az alkat szín, s a szín csak más színek közt létezik.«

Kósa rövid történelmi áttekintésben rámutat a vajdasági kulturális tradíció újkoriságára, ezzel is hangsúlyozva: milyen nagy erőfeszítésekre volt szükség, hogy megszülethessen »a jugoszláviai magyarok irodalmának, nyelvének, művelődéstörténetének és folklórájának« intézményes szintű kutatási lehetősége.

A provincializmus bélyegét több esetben magán viselő vajdasági magyar irodalom- és művelődéstörténet számára megnyíltak az egyetemesség útjának távlatai. »Gyakori hiányossága a nemzetiségi kultúráknak az egyoldalúság, amely rendszerint az irodalom központi szerepében, olykor szinte teljesen egyedüli szereplésében nyilatkozik meg. A kulturális élet teljessé tételének jelentős állomása, ha az irodalomtudomány mellett más önismereti tudományok is fórumot kapnak. Örösisít tágul a világ, ha a nemzetiség napi gondjainak megoldásához több tudomány szolgálat szempontokat.« (839.)

A Hungarológiai Intézet eddigi munkája is e megállapítások helyességét támasztja alá. Kapcsolata a különböző hazai és magyarországi intézményekkel lehetővé teszi a kutatások folyamán jelentkező problémák több irányú megközelítését, biztosítja a szélesebb körű elemzések elvégzésének lehetőségét, adalékokat nyújt egy teljesebb magyar művelődéstörténet megteremtéséhez, ugyanakkor: hozzájárul (...) a jugoszláviai magyar nemzetiségi kultúra önállósulásához és további erősödéséhez. Megalakulásában kifejeződik az a nagyon reális és jogos igény, hogy a jugoszláviai magyarok mindinkább a maguk erejéből építsék anyanyelvi kultúrájukat, mindjobban betölthessék a „híd”-szerepet, amit a határ két oldalán várnak tőlük.«

Ez utóbbi megállapítással kapcsolatban hangsúlyozni szeretnénk, hogy a »hídszerep« csak egyike lehet a számos feladatoknak, melyeknek betöltésére az intézet munkája jelentősen hozzájárul. Semmi esetre sem lehet helyes az az elképzelés, mely tevékenységünket e szűk keretekre igyekszik korlátozni.

Pomogáts Béla *Újvidéki köznapok* címen tette közzé írását a Jenkenor 1970. októberi számában, s ebben egyebek között az intézet egyéves munkáját értékelte pozitívan. Nézete szerint egy intézet sikeres működését mi sem igazolhatja jobban, mint »a nyomtatott fórum«, amely a nyilvánosság elé helyezi a kutatómunka eredményeit. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, rögtön az intézet megalakulása után, ezzel az igénnyel teremtették meg annak feltételét, hogy a vajdasági és magyarországi közvélemény tudatában helyet szorítsanak a fiatal intézmény munkájának megismerése számára.

Az Alföld ugyancsak 1970. októberi száma szentel különösebb figyelmet a *Magyarág és kultúra* című írással nemcsak a Hungarológiai Intézet jelentőségének, hanem a csehszlovákiai CSEMADOK és a Kassai Batsányi Kör sokirányú kulturális munkájának. »Egyidejűleg két kultúrában élve színvonalasan oldhatnak meg olyan feladatokat, melyek itthoni kutatók számára hozzáférhetetlenek« (82.) — jegyzi meg helyesen a cikkíró.

Tulajdonképpen az eddigi egyetemes magyar kultúra egyfajta egyoldalúsága, erősen Budapest-centrikussága válik megkérdőjelezetté. A nemzetiségi magyar művelődés, a sokszor igazságtalanul provinciálisnak minősített peremvidék követeli a megmerevedett ítéletek, értékek revízióját. A teljességre való törekvés a hagyományteremtés igényével gazdagítja nemcsak a magyar, de Kelet-Közép-Európa irodalom- és művelődéstörténetét is. Hozzásegít a lappangó, feledésbe merült értékes részjelenségek feltárásához, melyek nélkül elképzelhetetlen egy valóban kimerítő, tág világszemléletű »magyarságtudomány«.

A csehszlovákiai Irodalmi Szemle 1970. augusztusi száma »a szlovákiai és a vajdasági magyar kisebbség kulturális-tudományos« életében jelentkező problémák, megoldandó feladatok hasonlóságát hangsúlyozza, röviden összevetve és értékelve mindkettő eddig elért eredményeit. »Vannak területek — állapítja meg Révész Bertalan — a CSEMADOK kultúrszervező tevékenysége, különféle regionális és országos rendezvények, közoktatásunk állapota stb. —, ahol mi állunk jobban, s ugyanakkor vannak olyan területek is, ahol a vajdaságiaktól alaposan lemaradtunk, ilyen például a (...) szakterületek tudományos kutatásának intézményes úton történő szervezése, publikációs lehetőségek megteremtése stb.«

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az Újvidéken megalakult Hungarológiai Intézet egyedülálló, úttörő kísérlet a nemzetiségi sorban élő magyarok kulturális fejlődésében. Helyes szervezéssel ez a legmegfelelőbb módja annak, hogy ne csupán a »nemzetiségi tradíció« ápolásává, »provinciális tudománykodássá« merevedjenek a kutatások, hanem szerves részeivé váljanak az egyetemes magyarságtudománynak. E szempontoktól vezérelve szervezték meg 1970-ben az összehasonlító irodalomtudományi konferenciát a magyar—délsláv ku-

tatásokkal foglalkozó magyarországi és jugoszláviai szakemberek részvételével Újvidéken, majd 1972-ben Budapesten. Az eddigi gyakorlat azt bizonyította, hogy ez a fajta közvetlen kapcsolatteremtés és együttműködés nagy mértékben elősegíti az elszigetelődés felszámolását. Nem volna érdektelen megvitatni annak lehetőségét, hogy az elkövetkezőkben, a kétvétenként megtartandó komparativista tudományos tanácskozásokon a szlovákiai és romániai magyarság tudományos erői is bekapcsolódhassanak a munkába. Ily módon tovább szélesíthetnénk a kapcsolattörténeti kutatások kereteit egy egyetemes kelet-közép-európai művelődéstörténet megalapozását illetően.

*

A Hungarológiai Intézet munkaprogramja az 1973. évben hét projektmura oszlott, amely a jugoszláviai magyar irodalom, a magyar—dél-szláv irodalmi kapcsolatok, a jugoszláviai magyar nyelvjárások, a két-nyelvűség pszicholingvisztikai, valamint a vajdasági szerbhorvát—magyar kontrasztív nyelvtani kérdések, a jugoszláviai magyar folklórkutatások és a vajdasági magyar művelődéstörténet tanulmányozását foglalta magába. A projektmok vezetői: Bori Imre, Magdalena Veselinović-Andelić, Penavin Olga, Mikes Melánia, Szeli István és Katona Imre, a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem folklórtanszékének docense, az intézet állandó és honoráris tudományos munkatársai.

A több évre tervezett projektmok keretén belül a legjelentősebb témák: Sinkó Ervin és Szenteleky Kornél életművének, a bánáti magyar polgári szociológiának és a szabadkai Népkör történetének monografikus feldolgozása, adatgyűjtés a vajdasági magyar színháztörténet, valamint a jugoszláviai magyarok kulturális atlaszának elkészítése céljából, a szerbhorvát—magyar nagyszótár három kötetének sajtó alá rendezése, a szerbhorvát—magyar kontrasztív nyelvtan negyedik kötetének megjelentetése, a szlavóniai magyarok három kötetes szótárának, a kutatásokhoz szükséges tudományos segédeszközöknek, bibliográfiáknak, repertóriumoknak összeállítása.

A folyamatban levő kutatások eredményeit az intézet munkatársai, elsősorban a negyedévenként megjelenő folyóiratban, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben teszik közzé. Ugyancsak e célból szervezik meg a tudományos tanácskozásokat, konferenciákat. Az első tanácskozást 1969. szeptember 3-án tartották a szerbhorvát—magyar kontrasztív nyelvtan kérdéseiről. Az intézet és a Zentai Városi Múzeum 1970-től kezdődően minden évben megszervezi a folklórszemináriumot. Határozat született a kapcsolattörténeti tanácskozások kétvétenkénti megtartására, felváltva Újvidéken, Budapesten és Zágrábban. Szoros az együttműködés az Újvidéki Lingvisztikai Intézettel, a belgrádi, zágrábi és néhány magyarországi intézménnyel.

Az intézet 1973 márciusában megszervezte a Petőfi-, novemberben pedig a Kalangya-ülésszakot. Az év végéig elkészült a szerbhorvát—magyar nagyszótár 3. kötetének, a zombori magyar színjátszás monográfiája első részének (1825—1918), a kórogyi szótár 2. kötetének és a jogi szótárnak a kézírata. Megjelent Lőrinc Péter Bánát ma-

gyar nyelvű polgári társadalomtudománya a századforduló idején (1880—1918) c könyve; a Közlemények 17. és a szerbhorvát—magyar kontrasztív nyelvtan 3. kötete, valamint a bibliográfiai mellékletek 5. és 6. füzete.

Jelenleg az intézetnek két tudományos munkatársa, öt asszisztense, egy gyakornoka, egy adminisztratív dolgozója van. Az igazgatói és titkári teendőket két tiszteletdíjas munkatárs végzi. Ezenkívül kb. 50 külmunkatárs kapcsolódott be az intézet munkájába.

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a Hungarológiai Intézet a létesítésétől eltelt öt év alatt igazolta a hozzáfűzött reményeket. »(...) reményt ad arra, hogy nem csupán egy nemzetiség, nem is egy nép, hanem összekötő kapocsként több nép értékes hagyományát kutassa föl, és tegye közös kinccsé«. (Tiszatáj, 1971. szeptember; 841.)

E kialakult pozitív vélemény és elismerés a munkában jelentkező nehézségek mielőbbi leküzdésére ösztönzi azokat, akik fáradságot, áldozatot nem sajnálva, nemcsak társadalmilag, de személyesen is elkötelezték magukat a vajdasági magyar irodalom, nyelv és művelődéstörténet közkinccsé tételére, az egyetemes magyar kultúra gazdagítására, a kelet-közép-európai népek közös szellemi örökségének tudatosítására. Elkoptatott, hangoskodó szólamok helyett munkás hétköznapiok jelzik a békés egymás mellett élés eszméjének megvalósulását.